https://doi.org/10.52505/filomod.2023.17.01
CZU:821.135.1(478:437.3)

# RECEPTAREA LITERATURII DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CEHIA

**Jarmila HORÁKOVÁ**

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6494-7880
*Universitatea Carolină din Praga*

**Rezumat.** Primele traduceri din literatura română apar în limba cehă la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar autorii de pe teritoriul Basarabiei au început să fie traduși abia începând cu anii ‘70 ai secolului trecut – este vorba despre opera scriitorului Ion Druță, tradusă prin intermediul limbii ruse. La sfârșitul anilor ‘80, au apărut traduceri din autori precum Vladimir Beșleagă și Vasile Vasilache. După o pauză de mai mult de zece ani, literatura din Republica Moldova este din nou tradusă, mai ales datorită efortului traducătorului Jiří Našinec. Mai mult decât atât, unii scriitori, precum Aureliu Busuioc sau Iulian Ciocan, au început să aibă succes în rândul cititorilor din Cehia. Textul comunicării prezintă receptarea lor și a altor scriitori din Basarabia în mediul ceh.

**Cuvinte-cheie**: literatura română, traducerea literară, literatura română din Republica Moldova.

## Reception of literature from the Republic of Moldova in the Czech Republic

**Abstract.** The first translations of Romanian literature appeared in the Czech language at the end of the 19th century, but authors from the territory of Bessarabia began to be translated only from the 70s – the work of the writer Ion Druță, translated through the Russian language. At the end of the 80s, translations from authors such as Vladimir Beșleagă and Vasile Vasilache appeared. After a break of more than ten years, literature from the Republic of Moldova is being translated again, especially thanks to the efforts of translator Jiří Našinec. Moreover, some writers such as Aureliu Busuioc or Iulian Ciocan are successful among Czech readers. The text of the communication presents their reception and reception of other writers from Bessarabia in the Czech Republic.

**Keywords**: romanian literature, literary translation, romanian literature from the Republic of Moldova.

Relațiile istorice și culturale între Cehia și teritoriul Moldovei (inclusiv Basarabia) au o tradiție lungă, începând cu Evul Mediu. În secolul al XIV-lea, groșul praghez (ban) a fost folosit în valea Oltului, a Dunării și a Prutului și, de asemenea, a fost folosit sistemul ceh de măsurare și cântărire. Orașul Huși din Moldova este denumit după husiți, care au fost sprijiniți de voievozii moldoveni, de la Alexandru Cel Bun până la Ștefan cel Mare. În secolul al XIX-lea, cehii au colaborat mai intens cu românii din Transilvania cu scopul de a impune libertatea națională și socială fără discriminare etnică în Imperiul Habsburgic, dar relațiile cehilor cu Regatul s-au răcit după urcarea dinastiei Hohenzollern pe tronul României.

În ceea ce privește teritoriul Basarabiei, în secolul al XIX-lea cehii au înființat satul Huluboaia, care se află în apropierea orașului Cahul. Fiind invitați de țarul Alexandru al II-lea al Rusiei, s-au stabilit mai întâi în Ucraina, în 1869, dar n-au găsit un pământ de calitate pentru agricultură și, de aceea, un grup de 153 de persoane s-a mutat în Basarabia. Începând cu anul 1934, în localitate a fost deschisă o școală în limba cehă, însă cehii din sat s-au rusificat pe vremea Uniunii Sovietice (Policar, 2008).

Interesul cehilor pentru limba română la nivel universitar a existat tot din secolul al XIX-lea, când Jan Urban Jarník, ca director al Seminarului Romanic de la Facultatea de Litere a Universității Caroline a fondat, în 1882, lectoratul de limba română, al cincilea din lume – după Sankt Petersburg, Torino, Budapesta și Viena. După cel de-al Doilea Război Mondial, în anul 1950, a fost înființată Secția de limba și literatura română la Universitatea Carolină din Praga, o secție asemănătoare funcționând și la Facultatea de Litere din Brno. Mulți dintre profesorii de la aceste catedre erau și traducători – J. Š. Kvapil, George (Jiří) Staca și mai ales Marie Kavková – în plus, au crescut și format câteva generații de româniști-traducători (Libuše Valentová, Jiří Našinec, Jitka Lukešová, Jindřich Vacek și alții).

Primele traduceri din literatura română au apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, mai precis, în 1889 a fost tradusă în cehă nuvela lui Ioan Slavici *Moara cu noroc*, iar în 1895 a apărut în cehă un volum cu câteva povestiri ale lui I. L. Caragiale, întitulat *Păcat și alte nuvele*. În perioada interbelică, după încheierea Micii Antante/ Înțelegeri (un acord între Cehoslovacia, România și Iugoslavia împotriva revizionismului maghiar) în anii douăzeci, relațiile s-au dezvoltat și în domeniu cultural. În 1927, la Praga a luat ființă Institutul Cehoslovaco-Român care a promovat schimburi culturale reciproce. Acest institut a avut, printre altele, o bibliotecă bogată ce cuprindea cărți provenite de la diferite instituții românești sau dobândite cu ajutorul istoricului român Nicolae Iorga. Din literatura română contemporană, a apărut un volum de nuvele românești care conține o selecție de nuvele, pornind de la Costache Negruzzi (*Alexandru Lăpușneanu*) și alți pașoptiști, până la nuvelele aparținând lui Dimitrie Anghel și Ștefan O. Iosif de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Din literatura contemporană au apărut atunci *Ion* de Liviu Rebreanu, *Logodnicul*

de Hortensia Papadat-Bengescu, piesa de teatru *Meșterul Manole* de Octavian Goga și romanul *Baltagul* de Mihail Sadoveanu.

După cel de-al  Doilea Război Mondial, au fost traduse mai multe cărți din literatura română – scriitori din perioada marilor clasici (Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Ioan Slavici), prozatori din perioada interbelică (Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu și alții), dar mai puțin autori postbelici. Trebuie menționat că în Cehoslovacia comunistă au apărut mai multe cărți scrise de autori tineri, postbelici, în limba slovacă, în Slovacia, unde politica culturală a putut să fie puțin mai destinsă. Totuși, multe traduceri au apărut și în ambele limbi.

Dintre scriitorii care proveneau din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, cel mai prezent în Cehoslovacia anilor ’70 și ’80 ai secolului al XX-lea a fost Ion Druță, publicat atunci în traduceri din limba rusă și cu numele modificat – până în ziua de astăzi se găsește în cataloagele bibliotecilor cehe sub numele de Ion Druce sau Ion Drucă. Mai întâi, în 1975, a intrat  pe scenele teatrelor cu piesa *Păsările tinereții noastre* (*Ptáci naší mladosti*), pusă în scenă de renumiți regizori de teatru: Václav Lohniský la Praga și Evald Schorm la Brno. După aceea, a urmat în 1977 piesa *Sfânta sfintelor* (*Svátost nejsvětější*), cel mai mare succes al lui Ion Druță în Cehia, pentru că piesa a fost montată între anii 1979–1984 în 7 orașe din Cehia (Praga, Brno, Plzeň, Cheb, Hradec Králové, Šumperk, Kladno). S-a jucat și nuvela documentară dramatizată despre ultimele zile ale lui L. N. Tolstoi *Întoarcerea țărânei în pământ* (*Návrat na kruhy své*, 1980) în Praga și *Horia* (*Ve jménu země a slunce*) în teatrele din Liberec (1982) și din Cheb (1985). Toate traducerile pieselor respective au fost publicate de către editura teatrală Dilia într-un număr de 100-150 de exemplare.

În ceea ce privește proza lui Ion Druță, găsim în cehă trei cărți, traduse tot din limba rusă: romanul *Povara bunătății noastre* (*Břímě naší dobroty*, 1980) în tiraj de 5000 de exemplare, un volum de nuvele *Ultima lună de toamnă* (*Poslední měsíc podzimu*, 1983), în tiraj de 1000 de exemplare și romanul *Biserica albă* publicat în cehă în 1986 sub titlul *Dvě Kateřiny*, adică *Două Ecaterine*, având un tiraj de 10000 de exemplare. Din amintirile dnei Libuše Valentová, profesoară de literatura română, care a vorbit atunci cu traducătoarea romanului, dna Olga Uličná, aflăm că schimbarea titlului a fost motivată ideologic – în Cehoslovacia ateistă n-a fost de dorit vreo aluzie la orice fapt legat de credință și biserică. De asemenea, putem să credem că hotărârea privind traducerea scriitorului din limba rusă a fost motivată politic și ideologic – limba moldovenească probabil n-a avut atunci destul de mulți traducători în lume, iar accesul la opera scriitorului prin limba rusă a asigurat un succes internațional mult mai mare.

Trebuie să menționăm și faptul că literatura din Republica Moldova a fost prezentă în *Dicționarul scriitorilor: Uniunea Sovietică* cu 25 de nume, informațiile fiind preluate din sursele în limba rusă, de aceea numele moldovenești sunt transcrise ca nume rusești. Găsim aici, printre alții, scriitori precum Aureliu Busuioc, Grigore

Vieru, Ion Druță sau Emil Loteanu. Ultimul dintre ei este regizorul filmului care a devenit foarte popular în Cehoslovacia – *O șatră urcă la cer*, din 1975. Popularitatea lui este confirmată și de opt înscenări ale acestui spectacol în teatrele din Cehia, mai întâi, la *Hudební divadlo v Karlíně*, în 1986 (regizorul Petr Novotný), apoi în teatrele din Plzeň, Brno, Pardubice, Uherské Hradiště, Ústí nad Labem, iar în renumitul teatru praghez Bez zábradlí această piesă a fost jucată între anii 2004–2012, a avut o premieră reînnoită în 2020 și este jucată chiar și în ziua de azi (Ulagova, 2020). Melodiile lui Eugen Doga, imagini dintr-o viață liberă și forța iubirii, sunt atractive și pentru publicul de azi, ceea ce confirmă și numeroasele recenzii pozitive despre spectacol.

În 1987, a apărut la Odeon, atunci o editură de prestigiu, romanul lui Vladimir Beșleagă *Zbor frânt* (*Spálená křídla*), tradus de Jiří Našinec, specialist în limba și literatura română și franceză. Este prima traducere din limba română, atunci moldovenească, cu atât mai complicată, pentru că traducătorul a lucrat cu originalul tipărit în alfabetul chirilic (tiraj: 2000 de exemplare). O recenzie pozitivă laudă acest roman care are o structură originală și pune multe întrebări actuale pe teme, precum vina unui copil, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, moartea sau înstrăinarea. În 1990, a urmat traducerea prozei lui Vasile Vasilache (în cehă, transcris cu kappa – Vasilake): *Elegie pentru Ana-Maria* (*Elegie pro Annu Marii*, trad. Jindřich Vacek).

După schimbarea regimurilor din Europa Centrală și Europa de Est, interesul cititorilor s-a orientat către scriitorii până atunci inaccesibili, adică cei din exil și din disidență, de aceea au fost publicate foarte puține cărți din literatura română, cu excepția operei lui Mircea Eliade. Situația s-a schimbat după anul 2000. Mai întâi, editura Libri a venit cu proiectul *Dicționarului scriitorilor români* unde au fost încorporați 32 de autori din Basarabia, care au scris sau scriu în limba română, începând cu generația postbelică până la cei mai tineri (în anul 2000). Autorii dicționarului sunt Libuše Valentová, profesoară de literatura română la Facultatea de Litere din cadrul Universității Caroline între 1980–2019, traducătorul Jiří Našinec și Vitalie Ciobanu, scriitor, critic și teoretician literar din Chișinău.

Literatura din Republica Moldova îi datorează succesul ei la publicul ceh unui singur traducător, și anume dlui Jiří Našinec. Dânsul a ales operele despre care a crezut că pot fi interesante pentru cititorii din Cehia și a reușit să-i convingă pe editori despre calitățile lor. Este cazul lui Aureliu Busuioc, cu trei cărți: *Pactizând cu diavolul* (*Smlouvání s ďáblem*, 2003), *Spune-mi Gioni!* (*Říkej mi Johny!*, 2012) și *Lătrând la lună* (*Štěkání na měsíc*, 2016). Mai ales, prima dintre ele, *Pactizând cu diavolul,* a avut câteva recenzii favorabile în ziarele din Cehia.

În ziua de azi, scriitorul basarabean cel mai cunoscut pe malurile Vltavei este Iulian Ciocan (Liška, 2021). Debutul lui, *Înainte să moară Brejnev*, a fost publicat în traducerea cehă în 2009, adică doi ani după apariția originalului în Republica Moldova. Critica cehă apreciază mai ales latura grotescă, paradoxală și ironică,

juxtapunerea între comic și tragic în descrierea briliantă a cotidianului. Aceeași editura a publicat și toate romanele distopice ale lui Ciocan, adică *Dama de cupă* (*Srdcová dáma*, 2020), *Iar dimineața vor veni rușii* (*A ráno přijdou Rusové*, 2021) și *Clovnul* (*Klaun*, 2023), care și ele au avut succes nu numai în Cehia, dar au fost traduse în mai multe limbi europene. Iulian Ciocan reușește să combine un stil viu, plin de tensiune, fără divagațiuni inutile, cu teme pe de o parte tipic moldovenești, dar pe de o altă parte universale, dar în orice caz pline de umor, comic și tragic, în cea mai bună tradiție românească și/sau moldovenească – „haz de necaz" (Heller, 2009).

Între timp, traducătorul Jiří Našinec a tradus în limba cehă și două romane ale lui Nicolae Rusu – *Șobolaniada* și *Revelion pe epavă* (*Krysiáda, Silvestr na vraku*, 2011), care sunt caracterizate de critica literară „drept thriller politic din Europa de Est". A urmat o antologie de proza scurtă din Basarabia, publicată sub titlul *Oglinda noastră* (*Naše zrcadlo*, 2014), unde sunt prezenți douăzeci de prozatori din Republica Moldova. Volumul dovedește spectrul larg al prozei din această parte a Europei – de la texte clasice, până la cele experimentale, fantastice sau absurde și repeziciunea cu care proza a depășit, după 1991, schemele lirice și rurale tradiționale. În 2017, a apărut proza lui Dumitru Crudu – volumul *Oameni din Chișinău* (*Lidé z Kišiněva*), în care criticul literar Jan Heller subliniază „poezia cotidianului" și absurditatea situațiilor și conflictelor între limbile română și rusă, la granița dintre comic și tragic, un „râsu-plânsu" amar (Heller, 2018). În 2018, a fost publicat romanul lui Ghenadie Postolache *Șapte mii* (*Sedm tisíc*), care arată o altă fațetă, istorică și experimentală, a literaturii basarabene. Traducătorul Jiří Našinec a obținut pentru opera lui cele mai prestigioase premii pentru traducere din Republica Cehă, inclusiv Premiul de Stat pentru traducători. În 2023, i-a fost înmânată distincția Ordinul de onoare de către președintele Republicii Moldova, dna Maia Sandu.

În 2022, a fost publicat romanul Tatianei Țîbuleac *Gradina de sticlă* în traducerea autoarei prezentului text, care este disponibil în limba cehă și ca audiobook. Dintre vocile feminine din Basarabia a fost tradusă și Paula Erizanu cu textul *Aceasta este prima mea revoluție. Furați-mi-o* (*Tohle je má první revoluce, ukradněte mi ji*, 2013, traducere: Olga Chojnacka), care a apărut într-o ediție trilingvă – cehă, română și engleză. Lista de traduceri care au apărut în reviste literare ar fi mai lungă; cele mai semnificative sunt două numere ale revistei *Plav* care publică numai numere tematice, dedicate de obicei unei literaturi mondiale. Primul număr „basarabean" a apărut în 2012 și conține texte ale unor autori, precum Vlad Ioviță, Vlad Zbârciog, Alexandru Vakulovski, Andrei Burac, Nicolae Dabija, Dumitru Crudu și alții. Al doilea număr „moldovenesc" este compus doar din proză scrisă de Vlad Grecu, Sașa Zare, Igor Guzun, Dumitru Crudu și alții; în același număr, este inclus și un studiu de Vitalie Ciobanu despre romanul moldovenesc din ultimii ani

și, de asemenea, un interviu cu scriitorul Dumitru Crudu. Trebuie să adăugăm că cititorul ceh poate citi și autorii din Basarabia traduși în limba slovacă, de exemplu, cărțile lui Aureliu Busuioc – *Singur în fata dragostei* (*Zoči-voči láske*, 1974), după care a fost turnat un film pentru televiziune de regizoarea slovacă Marta Gogálová, și *Unchiul din Paris* (*Ujo z Paríža*, 1977). Ca și în cazul lui Ion Druță, traducerile au fost făcute din versiunea rusă a textelor.

Dacă ne uităm mai complex la perioada dintre anii 2000 și 2023, putem să constatăm că literatura din Republica Moldova este prezentă în Cehia aproape la fel de mult ca literatura din România, care este o țară de câteva ori mai mare, dar care, din fericire, îi sprijină și pe scriitorii de limba română din Republica Moldova. Niciun alt scriitor de limba română, cu excepția lui Mircea Eliade, nu are, după 2000, așa de multe titluri traduse ca Iulian Ciocan sau Aureliu Busuioc. Putem să speculăm că ne apropie experiența mai strânsă cu Uniunea Sovietică și literatura rusă, sentimentul de periferie sau de națiune minoră căreia îi rămâne doar umorul ca să supraviețuiască istoriei care năvălește peste ea.

## Referințe bibliografice:


HELLER, Jan M. *Moldavsko mezi tragikou a směšností* [online]. 2009. Disponibil: https://www.advojka.cz/archiv/2009/21/moldavsko-mezi-tragikou-a-smesnosti [citat 10.09.2023].

HELLER, Jan M. Na východě nic nového. În: *Tvar*. 2018, nr. 1.

LIŠKA, Martin; HORÁKOVÁ, Jarmila. *Realita je peklo pro obyvatele, ale ráj pro spisovatele* [online]. 2021. Disponibil: https://www.iliteratura.cz/clanek/44281-ciocan-iulian [citat 10.09.2023].

POLICAR, Lukáš. *Na návštěvě u moldavských Čechů* [online]. 2008. Disponibil: https://blog.aktualne.cz/blogy/lukas-policar.php?itemid=5290 [citat 10.09.2023].

TREPTOW, Kurt W. *Dějiny Rumunska.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000.

ULAGOVÁ, Andrea. *Cikáni už dávno přišli do muzikálového nebe*. 2020. Disponibil: https://www.musical.cz/recenze-reportaze/recenze-cikani-uz-davno-prisli-do-muzikaloveho-nebe/ [citat 10.09.2023].

VAJDOVÁ, Libuša. *Sedem životov prekladu.* Bratislava: Veda, 2009.

VALENTOVÁ, Libuše. Limba și literatura română în Cehia. În: *Limba Română*. Chișinău, 2003, anul XIII, nr. 4-5 (94-95), aprilie-mai, p. 188-190.

VALENTOVÁ, Libuše. *Moldavské ztroskotání* [online]. Disponibil: https://www.advojka.cz/archiv/2011/13/moldavske-ztroskotani [citat 10.09.2023].

VALENTOVÁ, Libuše. *Překlady z rumunské literatury do češtiny (1900–1990)*. Praha: L. Valentová, 1992.

VALENTOVÁ, Libuše. Válečná próza z Moldávie. *Tvorba* č. 25, 1988.